

PERSONA GRATA JARMO REHA

Juuni, 2022

Kohtume Jarmo Rehaga Teater. Muusika. Kino toimetuses. Toimetusse tuleb ta plakativall kaenla all, sest riputas just kesklinna täis oma uue lavastuse „Divide et Impera” plakateid. Esietenduseni on kolmteist päeva.

Nüüd, kus sul on lausa kaks produtsenti, Ekspeditsioon ja Kanuti Gildi SAAL, tassid sa ikka oma plakateid ise laiali. Kuidas nii ja miks kaks abelist?

Mulle meeldib jalutada, nii saab proovide vahepeal pead tuulutada. Tükk on põhimõtteliselt valmis, homme kolime Kopli rahvamajja sisse. Kaks on sellepärast, et Kanutil ei olnud nii palju aega minu lavastusele pühenduda. Kuna ei tahtnud ennast enam ribadeks tõmmata, pöördusin Ekspeditsiooni poole, kes võttis mu lahkesti vastu. Nii on rohkem jõudu ja saab teha parema lavastuse.

Kas tuleb parem kui eelmine?

Praegu tundub, et tuleb. Ideed on väga head. Ma ei oskagi nimetada, mis asi see on, mida ma hetkel teen. See pole päriselt teater, *performance* ka ei ole. Muidugi ma veel ei tea, kas see töötab, mis me kirjutanud ja välja mõelnud oleme. Eks näis.

Sa kutsud inimesi koosolekule, koosviibimisele, etendusele, kongressile ja salongiõhtule. Kas kõik need määratlused kehtivad korraga?

Jah, sest meie põhiline küsimus on, et miks me koos püsime. Mis asi on individid? Mis asi on kangelane? Mis ohverdus? Meil on olnud mitu pealkirja. „AnonyMythy”, mis koosneb viitest anonüümsusele ja müüdile — selle taga olid ainulisuse ja pluralismi mõisted. Tahtsin lavastust teha mingis kogunemispunktis, näiteks aulas või kusagil, kus inimesed on koondunud ning nende ees ja ümber on midagi. Alguses olid lihtsad küsimused: miks tõrvikurongkäik koondub? Käisin seda vaatamas ja filmimas. Inimesed, kes seal on, on lihtsad onu Jürid ja tädi Maalid, kellega muidu käin saunas ja joon koos õlut. Inimestes on mingi vajadus koonduda.

Sa ise oled pigem üksik hunt?

Mina olen indiviid, jah. Laulupeol näiteks, kui hüütakse koos „Eesti! Eesti!”, ma ei hüüa. Ma ei laula neid laule kaasa, kuigi tean neid peast. See ei tundu paslik. Häbi hakkab. Just sellepärast ma seda küsimust küsingi. Inimeste koondumisega kaasneb automaatselt ka mingi potentsiaalne kurjus.

Mida me etenduses näeme?

Lavastusel on kolm osa: teoreetiline pool, pila ja näide. Mind huvitab brechtlik loogika: mis on üldse informatsioon, mis asi on emotsioon ja kuidas teater neid kokku traageldab. Etendajad on Aare Pilv (informatsioon), Päärü Oja (näide) ja mina (pila).

Selgita palun seda pila osa veel.

Minu pilas ei ole satiirilist ega negatiivset aspekti. Pigem ma ise õõnestan seda, mida parasjagu teen. Minu jaoks võrdub pila emotsiooniga. Indiviidi ja massi teema hakkas lahti hargnema, kui otsisime koondumiste ja siis grupist lahkumiste põhjusi. Selleks, et ka vaatajad minu mõtetest osa saaksid, on vaja näidet, mille me koos Pääruga video vahendusel toome, ja siis Aare teoreetiline osa, mis kannustab kõike muud. Pila faktor on traageldajaks, justkui lakei, aga seal pole midagi teatraalset. Kui me lubame endale sellises kontekstis emotsiooni, siis see ongi minu jaoks pila. Üldiselt ei ole meie lavastus väga teoreetiline, see on kokku pandud ikkagi kollektiivse tunnetuse pealt. Eks me esikal näe, kuidas see töötab.

Kuidas sinul lavastuste tegemise protsess käib? Kas alustad alati teooriast või lähtud vahel ka isiklikust ängist?

Isiklikust ängist ei ole ma kunagi lähtunud, ikka teoreetilisest küsimusest. Kui mul on sisse sattunud mõni isiklik teema, siis on selle keegi teine välja pakkunud. Arvatakse, et siis tuleb teema vaatajatele lähemale, kui lisada isiklik aspekt. Ise ma seda ei otsi. *Angst'*i on elus niigi palju. Tahaks edasi minna ja sellest välja kasvada.

Mida sa oma lavastustega otsid?

Kui ma näen mingit absurdset ja seletamatut asja, siis hakkam uurima. „WhiteWashi” puhul oli paradoks selles, et olen valge ja idaeurooplane korruga.

Praegune lavastus algas küsimusest, et miks tahetakse kellelegi tänapäeval pasunasse panna. Otsingi sellele küsimusele vastuseid.

Ja kas leidsid vastuse?

Ei. Pigem vist ikka sellepärast, et me oleme inimesed. Ka minus võib leiduda soov kellelegi pasunasse panna, aga ma ei pane. Samas, võimalusena on see ikka olemas. Oleks viga mõelda, et minu sees neid instinkte ei ole. Me oleme inimesed, me oleme vigased ja oluline on see, et enne reaktsiooni jõuaks mõelda, olla sellest võimalusest teadlik.

Samasugune massidega manipuleerimine käib ka teatris. Me ei soovi ju vaatajateks oma peaga mõtlemaid inimesi, kes saalis kogu aeg kaalutleks, et oot, oot, oot, kas ma nüüd naeran selle nalja peale või mitte. Ühel hetkel oled sina ise see manipuleerija.

Lavastusega oleme teatrist veidi kaugenenud, aga suure plaanis küll, jah. Me nimetame neid hetki lavastuses nõksakateks, kus iga vaataja peabki ise mõtlema. Me käime läbi mingid punktid, kus küsimuse alla seatakse see, mida sa teed ja kes sa oled. Aga jah, me muidugi manipuleerime, aga me oleme sellest teadlikud.

Teatris?

Ei, elus üldiselt. Massid koosnevad ju indiviididest ja neid indiviidi osi me läbi nõksutamegi. Põhiküsimuseks peaks saama, mille nimel ma mida teen. Mis on püha ja mis mitte. Otseselt me ei ründa kedagi, pigem on tegemist poetilise rännakuga. Alguspunktiks oli küsimus, mida tähendab sinu jaoks sinu enda identiteet või mille nimel sa oled nõus sellest loobuma. Mis on näiteks raha?

Vastused?

Küsimusi on palju, aga vastuseid me ei pane vaatajale lusikaga suhu.

Mille peale sa loodad? Miks peaksid inimesed saali tulema?

Eelkõige inimeste endi huvi peale.

Millest sina huvitud?

Ka mina otsin edasiliikumise võimalusi. Eesti teatrimaastik ei ole koht, kus raha teenida või rikkaks saada. Kui on tahe, siis on vaja vaid pisut nutti ja saab teha. Muidugi olen isepäine, otsin asju, mis mind puudutavad, see viib mind inimesena edasi. Võib-olla tuleb järgmiseks luuleõhtu või ei tee ma enam midagi, kaon ära. Kui me midagi teeme, siis asjal peab olema mõte. Ja kui vastame, et seda on hädasti vaja, siis teeme.

Nii ütlevad ju kõik teatritegijad. Ka „Balti tragöödiat“ on hädasti vaja teha.

Ju siis nemad mõtlevad laiemalt eesti rahva hüvangu peale. Mina mõtlen inimeste peale. Sageli öeldakse, et mu asjad on hirmus keerulised. No nii ongi, me tegeleme keeruliste asjadega. Ma ei saa elada mustvalgelt, et üks asi on hea ja teine paha. Ma üritan, aga ei oska. Ei tule välja.

Mis on teatrikunstis sellist, mida ei saa teistes distsipliinides teha?

Kui ma lõpetasin EMTA lavakunstikooli, siis lõputöö kirjutasin pseudonüümi all Frederick Alter. See kool tegi mu katki. Kirjutasin kahest positsioonist, üks oli Jarmo ja teine Fred. Jarmo jaoks oli koolis kõik tore, aga Fred nägi koolis kosmost. Algas nii: „Kui Fred koolimajja jõudis, oli maailm teist tiiru tegemas.“ Komisjonis oli väga palju inimesi: teatriliidust, näitlejate liidust, koolist, Tiit Ojasoo, Anu Lamp, Riina Roose, kõik, kõik. Sain pool tundi tagasisidet. Sain aru, et inimesed ei ole mu tööga rahul. Lõpuks Ain Lutsepp ütles, et tead, Jarmo, kõige olulisem asi siin elus on inimlik puudutus. Ma arvan, et see ongi teatri essents. Vahetu olukord, kus saab olla teistega koos.

Kas inimlik puudutus on ka sinu lavastuse teema?

Ka see on meil sees. Me oleme inimestena nii kodeeritud bioloogilised olevused, me oleme nii mõistuslikud, et me ei saa mitte midagi puhtalt tajuda. Empaatiat on jama.

Ossaa!

Empaatiat peale ei tasu moraali või üldse inimeksistenti üles ehitada. Empaatiat ei ole lunastus, pigem vahend. Kohati räägitakse ja õpetatakse inimesele, et ole empaatiline, ja arvatakse, et sellest piisab. Ma ei saa sellest aru. Mis selle eesmärk on? Kuhu me siis jõuame, kui oleme empaatilised?

Me saame üksteisega hakkama, näiteks oskame näha ka teise inimese tegude põhjusi.

Nojah, ikka on hea teist mõista, aru saada, kes ta on ja kust ta tuleb, millises emotsionaalses seisundis ta on. Minu jaoks on empaatiat vaja vaid siis, kui keegi kannatab. Kui inimene lihtsalt jonnib, on ta sõna otseses mõttes kasvatamatu. Aga kui empaatiat on vahend millegi jaoks, siis ma ei saa aru, mille jaoks. Kui sa inimeselt midagi tahad, siis muidugi saab seda kasutada, aga tegelikult ei ole sa siis ju empaatiline, sa ei hooli ju üldse sellest inimesest. Panna ennast teiste kingadesse ja mõista on muidugi vaja, aga vahel tuleb ka öelda ei, *fuck you!* Kõik ei ole limbo kogu aeg. Mis asi see elu siis on? Või surm? Päriselu on inetu. On ka lustlik ja lõbus, on inimlikku puudutust ja jagamist. Elu on nagu *rollercoaster*. Kaos ja harmoonia. Kaos ja siis harmoonia.

Ma ei saa aru, sa räägid nii vastuolulist juttu.

Tahad kuidagi lihtsamalt?

Jah.

Siis ma ütleksin nii, et empaatiat on küll vahend, kuigi ma ei tea täpselt, milleks. Aga selleks, et maailm oleks hea, ei ole empaatiat kõige parem tööriist. Kui öeldakse, et ela empaatiliselt, siis see on kurja juur. Maailm on äärmuslik, lainetada empaatiat võib kellelegi olla elustiil, miks mitte. Aga elu ei ole selline. Kui elu on selleks, et seda kogu aeg empaatiliselt kogeda, jääb sellest ju väheks. Ma ei ole sellega nõus. Ma võin ennast paigutada kellegi kurja saabastesse, aga ma ei tohi sellega leppida. No ei! Tahaks pasunasse panna. Kas panen? Ei, ei pane.

Kas sa ütled inimestele rohkem ei või jah.

Ma ei oska ei öelda. Pidevalt ütlen jah. Ja siis, kui lõpuks on endal abi vaja, pole kedagi võtta.

Kas lavastus on kuri?

Lavastuses lükkame meelega kraani vasakule, tegelikult tahame seda paremale.

Kas lavastuse pealkiri „Jaga ja valitse” on siis vasakul oleva kraani voog?

Täpselt.

Mis see vastand siis on, mida te päriselt taotlete?

See, et iniviid ei põle. Iniviid on jagamatu. Hasso Krull muidugi ei nõustuks minuga. Küsimus on selles, et kas alati on olemas ainult pluss ja miinus või on olemas ka neutraalsus. „Valitse” on antud hetkel miinus ja „ära valitse” siis pluss. Tegelikult ei ole ju kumbki õige. Inimene peab lihtsalt siit maailmast läbi kasvama ja seda saab teha individuatsiooni kaudu. Siin lihtsalt pole valikut. Ei ole nii, et on kaks varianti: peita pea liiva alla või panna molli. Tegelikult võib teise vastas seista ka ilma midagi tegemata. Võib ju mõista ka inimest, kellel ei ole õigus.

Kas ma olen siis parem inimene?

Asi ei ole selles.

Milline on inimlik käitumine?

See, mida inimene teeb.

Kas inimlik käitumine on tapmine või armastamine?

Mõlemad. Aga tapmise õigustamine on juba vördjalik. Kui me kogu aeg ütleme, et eksimine on inimlik, no kaua me lubame seda! Mina elan põhimõtte järgi, et ma andestan, aga ei unusta. Ikka juhtub asju, ise olen ka vigane.

Kuidas sa suudad elada kogu selle negatiivse mälu hulgaga?

See ei ole aktiivne. Mälu on passiivne. Ma lihtsalt ei astu mitu korda samasse ämbrisse. Budistlik maksim ütleb samuti, et kui sa keskendud valule, siis sa kannatad, kui keskendud õppetunnile, siis kasvad. Oleneb, kuidas oma kogemusele vaadata. Meie lavastuses on kangelase teema, mis on hetkel väga popp. Mõtlesime, et mis on kangelase ja pahalase vahe. Mõlemal juhtub elus midagi halba. Pahalane mõtleb, et kurat, maailma ei saa usaldada, ja hakkab maailma ründama. Kangelane vaatab, et asi juhtus temaga, ja ta ei soovi, et see veel kellegagi juhtuks, ning hakkab teisi päästma. Vaatenurgad on erinevad. Inimlikkus ongi see, et inimene suudab võtta aja maha ja vaadata, mis juhtus. Mul löödi Muhumaal nina sisse. Ma ei teinud midagi, ei tahtnud vastu lüüa, las olla, ta oli ju lihtsalt üks purjus kaabakas.

Sa ise ei ole ju eriti loobuja tüüp. Lavakas tegi su katki. NO-teatris oli keeruline. Ikka otsid intriigi ja uusi probleeme. Võiksid lihtsalt loobuda teatri tegemisest.

Ma olen kolmekümneaastane, alles nüüd olen leidnud endale õigustuse siin elus olemiseks. Minu enda ängistus ajas mind varem taga. Nüüd saan edasi minna.

Kas sa varem otsisid enesele õigustust siis teistelt?

Absoluutselt. Elu on õpetanud. Ise oma asju tehes saan ka ainult ise süüdi olla. Varem pendeldasin palju välismaal, nüüd on see aeg läbi, olen rohkem Eestis. Siin on nii palju asju, millega nõus olla, aga ka neid, millega ma absoluutselt nõus ei ole. Aga ma ei tee mitte ühtegi vastusammu.

„Alustagem matustega” oli ju täiesti avalik protest.

Avalik väljaastumine, mida keegi ei vaadanud.

Vähemalt räägiti sellest ringkondades.

Mina ei tea, ma ei kuulu ühtegi ringkonda. Mind lihtsalt ajas närvi see, et Eesti teatrid tuututavad koroonaja ajal, et paneme ikka saalid kõik täis, kui samal ajal inimesed surevad.

Mis sind eesti teatris huvitab?

Huvitab see, kuhu meie teater läheb, millega see kõik lõpeb. Mul puudub emotsionaalne side Nõukogude Liiduga, mis tähendab, et ma vaatan maailma teisiti. Mu kultuuriruum on paljuski ingliskeelne, tönkan prantsuse keelt, olen töötanud ka seelses kultuuriruumis. Mind huvitab, mis see lõimumine on, mis meist saab. Teatris konkreetselt paneb mind imestama see paljusus. Ivar Põllu „vanaisa riidekapi” metafoor on väga asjakohane. Me peame sellest rääkima. Meil on nii palju teatrit ja ka teatri vaatajaid.

Rääkida, et teatrit on jube palju, aga seda ise samal ajal juurde toota — see kõlab paradoksaalselt.

Ma teen sama raha eest mis riigiteatrid palju rohkem. Pole muud valikut, kui rohkem pingutada ja teha rohkem tööd.

Kas riigiteatrid peaksid siis tootmise ära lõpetama?

Ei, ei, jumala eest, las kõik teevad, mida tahavad. Millegagi see lõppema peab. Ise ma muutun ka, teen teistmoodi, võtan puhkust. Probleem on selles, et maastik võimaldab kõigil kõike teha, ja nad teevadki, teevad täiega ja siis tapavad ennast lihtsalt ära. Pole piisavalt aega, pole piisavalt raha.

Oled sa kunagi töötanud koos erasponsoriga?

Kunagi töötasin, aga enam ei viitsi. Ma ei saa aru, miks Eestis on kultuur hobi staatuses.

Miks sa valid oma lavastustele alati huvitavaid ruume?

Mul on mingi allergia teatrisaalide vastu. Esimene paik oli Kreenholm Narvas, teine Rakvere Tsentrumi ostukeskus, siis Sveta baar Tallinnas. Oluline on, kus see konflikt ja küsimus püstitatakse. Sveta baaris on palju erinevatest rahvustest küllastajaid. Seal on õigem esitada küsimusi valge naha ja idaeuroopluse kohta. Võib-olla ei tulnud tavalised baariküllastajad etendusele, aga teatriküllastajad jäid peole küll ning nägid harjumuspärast keskkonda ja teistsuguseid inimesi. Nüüd oleme Kopli rahvamajas. Koht peab haakuma lavastuse ideega. Kliiniliselt puhtasse teatrisse ei saa ehitada sellist mäsu, nagu ma teen.

Kust sa dramaturg Aare Pilve leidsid?

Ma ei leidnud alguses teda, leidsin Aleksei Gastevi raamatu „Töölislöögi poeesia”. Varastasin selle kaasa ja lugesi õhtul läbi, nägin, et tõlkijaks on Aare Pilv. Helistasin talle. Ma ei tundnud teda üldse, alles hiljem sain teada, et ta oli olnud isegi NO-teatri loomenõukogus.

Kas Aare Pilve dramaturgitöö seisneb lavastuse tempode ja rütmide üles ehitamises, et vaatajate tähelepanu hoida?

Ei, selles mõttes ei ole ta dramaturg. See on minu roll. Aga tegu on kindlasti koostööga.

Su lavastused ei ole lihtsa ülesehitusega; iga osa on justkui sama pikk ja sama tugev kui iga teine. Kas see on su teadlik otsus?

Lihtsalt ei oska teisiti neid mõtteid ritta sättida. Mulle meeldivad imelikud, jõulised ja äärmuslikud asjad.

Kas sa oma lavastustes tood esile mingeid endale ainuomaseid moraaliprintsiipe?

Tavaliselt jätan välja ütlemata, mis on õige ja mis vale. Miks seda vaja peaks olema?

No mingi seisukoht võiks ju kunstnikul olla.

Kui ma olen midagi öelnud, siis ma pole oma seisukohti kunagi tagasi võtnud.

Olgu. Sa oled ühes intervjuus öelnud, et olid välismaal asendamatu. Millest selline ülbus?

Ilma minuta ei oleks saanud seda lavastust teha. Mind lihtsalt ei saanud välja vahetada. Ma olin kaasdramaturg, kaaslooja, parem käsi, assistent.

No kui sina ei tee neid asju, siis teeb ju keegi teine.

Tehku.

Kas lavastuses „Divide et Impera“ saaksin mina sind asendada?

Saaksid vist küll. Ainuke mure on, et ma olen liiga kehv seletaja, et suuta selgeks teha, mida ma otsin ja tahan, et tehtaks. Mul on lihtsam ise asju teha. Ma mängin tavaliselt ise, sest sellega koos võtan täielikult vastutuse. Kui keegi teine oleks etendaja, siis jääks mulje, et ma loobun vastutusest, tahan ruttu töö ära teha, käed puhtaks pühkida ja edasi liikuda. See on aususe küsimus. Mina olen siin teie ees, mina mõtlen neid mõtteid. Kui keegi on süüdi, siis palun väga, tulge mulle kallale. Koostööd tahan ma teha küll. Olen pikka aega otsinud kamraade, kellega teha. Vahel leian, vahel ei leia.

Mis sul on oma kunsti tegemisel kaalul?

Mina *versus* maailm. Mina eksisteerimas maailmas. Pidev enese laiendamine. Meie kõigi toimetamisviis on väga egoistlik, miks siis mitte sellest lähtuda.

Varem rääkisid sa ego põletamisest. Nüüd aga lähtud oma egost. Taas paradoksaalne olukord.

Jah. Siiski on meil lavastuse lõpus Aare Pilve kirjutatud uue inimese teooria. Selle me pakume asemele. Aga jah, minu ego on mind siia toonud. Eks ma iseendaga kaklen kogu aeg. Kahe aasta tagune Jarmo ei ole enam sama Jarmo, kes ta praegu on. Minu töö on mind muutnud ja siia toonud. Kui ma teen endale parimat, siis see on kõigile parim.

Kas sul on aega lavastusprotsessis mõelda ka Jarmost kui näitlejast?

Sellega tegelen üks päev enne esietendust. Kuna ma ise olen selle kõik loonud, siis tean näitlejana juba ette, millega tegu. Kui kõik ettevalmistused on õigel ajal tehtud, siis jääb üle ainult asi vormi valada. Ma olen inimene, kes suudab näidelda. Ma alustan ideest, leian koha, inimesed, kõik tulevad kaasa ja siis tuleb, nagu tuleb. Lavastaja Jarmo ütleb näitleja Jarmole, et anna minna, ja läheb. Oluline on ettevalmistus ja emotsioon. Ma ei saa aru näitlejatöö kallal nikerdamisest. Ma võin seda nautida, kui keegi teine nikerdab, on hirmus täpne ja tehniline. Aga oma töös

tahan ma sellest läbi minna. Ma käisin „Lorem ipsumit“ vaatamas — et kui hästi näitlejad teevad. Täiesti pekkis! Mina nii ei teeks, aga ma õpin sellest, ma austan meistrit. Me võiksime sellel teemal tülli minna ja vaielda, see ongi inimlik. Kui me oleme inimlikud, siis, jumala eest, lähme iga päev tülli. Meis kõigis on see kiisuke, kes lükkab asju üle laua ääre.

Anna mõni nõuanne noortele, kuidas ehitada oma karjääri nii, et iseseisva kunstnikuna ennast kehtestada.

Tiiu Mägi KutiMuti noortestuudio, VHK, EMTA lavakunstikool, NO-teater pluss superkaamos, palju *Angst*'i ja siis ka polariseerunud isiksus. See on minu retsept. Tuleb lihtsalt julgeda elada ja julgeda vigu teha. Hiljem on põlved haiged. Aga kõik see on ikkagi juhus. Ma saan alles hiljem aru, kuhu ma sattunud olen. Pärast iga lavastust on mul tunne, et andsin endast kõik ja ma ei oska rohkem.

Kas sul on põlved haiged?

Ma olen kolmkümmend ja tahan nüüd rahu. Ma tahan olla ühe koha peal. Ärgata ilma pohmakata. Kõik vead tuleb enne sellist tunnet ära teha. Tahaks öelda noortele, et pange Ikarost. Oluline on vahel katki minna ja siis õppida ennast kokku panema. Mind on kandnud Jaapani *kintsugi*-kunsti põhimõtte. Kui marmorist kauss läheb kildudeks, siis seda ei visata ära, vaid see parandatakse ja liitekohad tehakse kullaga üle. Mõte selles, et maailmas ei ole olemas ainulisust, asi on ilusam ja inimlikum, kui ta on parandatud.

Vestelnud KAJA KANN